

УДК 378.147

Бугайова Тетяна Іванівна, викладач кафедри географії Донецького інституту соціальної освіти

КРИТЕРІЇ СФОРМОВАНOSTІ КУЛЬТУРИ ЕКОНОМІЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ГЕОГРАФІВ

Анотація

У статті розглядаються показники і критерії рівнів сформованості культури економічного мислення майбутніх географів. Наводяться різні трактування у визначенні поняття «економічне мислення» і «економічна культура».

Ключові слова: економічне мислення, економічна культура, культура економічного мислення, критерії сформованості економічної культури.

ВСТУП

Україна зараз переживає глибокі перетворення і зміни в соціально-економічній сфері, особливо це помітно в сучасних економічних відносинах людини і навколишнього світу. Відбувається високий вплив самої економіки на всю поверхню Землі як інтегрованого географічного утворення, що вимагає переосмислення не тільки місця людини в природі, але і його відношення до неї. Для цього потрібно готувати фахівців нової генерації, які могли б не тільки виявляти ці проблеми, але і вирішувати їх грамотно і професійно. Саме для такої діяльності повинні бути підготовлені сучасні географи з належним рівнем культури економічного мислення.

Поворот культури в епіцентр географічної та економічної освіти в сучасних умовах підвищує її значущість, забезпечує наступність поколінь стабільністю, орієнтує систему географічної освіти на діалог з культурою, дозволяє розглядати географічний простір і економічну дійсність як продовження культури.

Для реалізації завдань такого зближення необхідні спеціалісти з високим рівнем культури економічного мислення. Тільки такий фахівець-географ може виправдати соціальні очікування, коли його особистісна, загальна і професійна культура будуть адаптовані до конкретних соціально-економічних умов.

Є багато підходів до визначення поняття «економічне мислення». Відповідно до одного з них, економічне мислення розглядається як процес опосередкованого й узагальненого відображення у свідомості людей стану економічного життя у вигляді понять у їхній визначеній системі і логічному зв'язку; усвідомлення закономірностей розвитку суспільства; засвоєння емпіричного досвіду, економічних знань і їхнє застосування у свідомій практичній діяльності (Л. Бляхман [1], К. Улибін [2]).

Процес формування культури економічного мислення майбутніх фахівців розглядався в наукових працях О. Коренькова [3], В. Візира [4], В. Безверхої [5], М. Тишкова [6], технологізації розумової діяльності в дослідженнях К. Шураханова [7], П. Гуменюк [8], а

прикладну спрямованість формування культури економічного мислення в роботах В. Вишневецького [9], Ю. Ануфрієва [10] та ін.

Усі ці автори вивчали культуру економічного мислення як різноманітні фактори розвитку потенціалу особистості для різних категорій фахівців, але чіткої системи показників сформованості цього нововведення вони не наводили. Проблемі ж розробки критеріїв сформованості культури економічного мислення майбутніх географів у своїх дослідженнях ніхто не торкався. Тому тема, яку ми розглядаємо в нашій статті дуже актуальна і мало досліджена. Виходячи з цього, ми поставили перед собою мету показати етапи і показники розвитку культури економічного мислення майбутнього спеціаліста, а як завдання – окремо визначити рівні сформованості знань і рівні сформованості вмінь майбутніх географів.

Здатність до наукової оцінки та самооцінки, культури мислення та практичної діяльності, ініціативність та підприємництво, готовність до вирішення нестандартних проблем та здатність аналізувати реальність, є найважливішими якостями фахівця будь-якого профілю, у тому числі й географічного.

Під рівнем культури економічного мислення ми розуміємо такий рівень готовності майбутнього географа до економічної діяльності, який би дав йому готовність до застосування економічних знань, умінь та навичок, з певним рівнем економічного мислення, під час розв'язування у своїй професійній діяльності різних господарсько-економічних задач. Підвищувати свою кваліфікацію, оновлювати свої знання майбутньому спеціалісту доведеться впродовж усього життя, тому, у студентські роки він повинен не тільки освоїти методику самоосвіти, але й навчитися мислити в критичних ситуаціях, знаходити нові способи розв'язання професійних задач.

На жаль, нині економічна освіта у ВНЗ несе тільки традиційну функцію передачі соціального досвіду, і поки не опанувала випереджаючою функцією – підготовки людини до життя в епоху змін. Предметна система, яка склалася зараз, орієнтована на «замкнуті», жорстко сконструйовані навчальні дисципліни. Вона характеризується недостатньою гнучкістю освітньо-професійних програм, низькою інформативністю навчання, не забезпечує необхідного рівня мотивації й активізації роботи студентів, та збалансованості в підготовці географів на запити ринку освітніх послуг. Як указувала Г. Галамян, «із-за лавини інформації, нерідко суперечливої і надмірної, навчальний процес страждає від нездатності тих, кого навчають, охопити комплексність проблем, зрозуміти зв'язки між різними фактами у сфері економічної діяльності. Студент часто не уявляє дійсного сенсу і ваговитості тієї або іншої дисципліни, яка вивчається, глибинної суті своєї майбутньої професійної економічної діяльності» [11, с. 8].

Аналіз літератури дозволив виявити характеристики категорії «мислення». У філософії воно трактується як узагальнене віддзеркалення, як «обхідний» шлях до осягнення суті, який пов'язаний зі створенням ідеалізації, абстракцій, допущень, гіпотез, цілих конструкцій, зрештою, покликаних схопити суть речей. У психолого-педагогічній

літературі мислення (теоретичне) зводять до вміння «діяти без наочної опори, в думці» (В. Давидов), до розвитку аналітичного спостереження й успіхів у формуванні понять (Л. Занков), до позитивної зміни рівня аналізу і синтезу у процесі розв'язування розумових завдань (Н. Менчинська). О. Леонт'єв визначає мислення як вищий ступінь пізнання. Проте за всього різноманіття точок зору, автори сходяться на думці, що мислення – це продукт історичного розвитку суспільної практики, особлива форма людської діяльності.

У логіці нашого дослідження найбільш вдалим буде визначення, яке дала О. Маркова: мислення є «пізнавальна діяльність людини з виявлення прихованих особливостей об'єкта». Це визначення лягло в основу синтезу понять «культура» і «мислення».

У педагогічній літературі виділяють три етапи розвитку мислення: формування понять, інтерпретація даних, застосування правил та принципів. Залежно від ступеня освоєння цих етапів виділяють чотири *рівні розвитку мислення*.

Перший рівень – синкретичний. Студенти, які знаходяться на цьому рівні розвитку, характеризуються глобальністю і недиференційованістю суджень, у їхніх висловах відсутні пояснення причин явищ і яка-небудь аргументація. Як правило, їхні думки категоричні і виходять із суб'єктивної упевненості, вони ґрунтуються на неусвідомлюваному наслідуванні чого-небудь. *Другий рівень – інтуїтивний.* У висловах студентів цього рівня розвитку, переважає упевненість, яка заснована на судженні авторитетів, усвідомлене наслідування переважає над переконаністю. Тут відчувається вже інтуїтивне оволодіння своїми судженнями і поглядами. *Третій рівень – початок теоретичного узагальнення.* У своїх думках студенти починають використовувати закони і закономірності, використовують загальні висновки, виразно диференціюють свою і чужу думку, а також систему доказів. *Четвертий рівень – розвиток інтелектуальної ініціативи.* У своїх думках студенти не просто висловлюють певні погляди, але і прагнуть захистити їх, довести їхню правоту. Самостійність мислення на цьому рівні тісно зливається з переконанням і стає могутнім чинником саморегуляції інтелектуальної діяльності особи.

Економічне мислення – це вищий ступінь людського пізнання економічних процесів в об'єктивній дійсності, яке визначає економічно обумовлені підходи у світогляді і господарській діяльності [12, с. 14].

«Мислення культурне». Це означає, що воно «розвинулося, розвернуло свої потенції і здібно до пізнання глибинної суті явищ» [7, с. 76]. Дана точка зору знайшла віддзеркалення в роботах Е. Ільєнкова, М. Кагана, які включали до змісту цього поняття «відчуття суперечності», «відчуття проблеми».

З урахуванням думки К. Шураханова [7] ми вважаємо, що культура мислення суб'єкта заснована не на утилітарних уявленнях, не на особистому досвіді, а на осмисленні, в основі якого лежать уявлення, що дозволяють усвідомити проблему з глобальних позицій, тобто

вміння мислити не з позиції власного «Я», а з позиції стороннього спостерігача (який рефлексує).

ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTI КУЛЬТУРИ ЕКОНОМІЧНОГО МИСЛЕННЯ

На наш погляд, структурний склад цієї категорії як особової характеристики представляє сукупність *мотиваційного, інтелектуального, емоційного і діяльнісного* компонентів.

Основними *критеріями і показниками розвитку* і реального прояву культури мислення в навчально-пізнавальній діяльності тих, яких навчають у вузі, П. Гуменюк виділяє теж чотири блоки: *мотиваційно-ціннісний* (усвідомленість соціальної значущості вибраної професії, особове самовизначення, прагнення до розвитку інтелекту, цілеспрямоване виконання учбових завдань, досягнення в учбово-пізнавальній діяльності, моральна відповідальність за результати професійної діяльності); *когнітивно-інформаційний* (або інтелектуальний – глибина і системність знань про професійну діяльність, навкілля, соціум, базову культуру особи, про історичне минуле, види, форми, прийоми та способи мислення, про основні психічні процеси); *оцінно-рефлексивний* (здатність до самооцінки, конструктивної взаємодії з тими, які оточують, історичному аналізу і коментарі історичних подій минулого, прояв культури відносин у соціумі) й *емоційно-вольовий* (сумлінність, відчуття обов'язку, вимогливість до себе, ініціатива, самовладання, упевненість у своїх силах); *операційно-діяльнісний* (володіння аналізом, синтезом, узагальненням, систематизацією, культурою передачі інформації, розвиненість образного, репродуктивного, теоретичного, інтуїтивного мислення) [8, с. 15].

Система критеріїв і показників культури економічного мислення формувалася відповідно до розробленої нами структурно-функціональної моделі культури економічного мислення майбутнього географа. Були виділені такі критерії:

- засвоєння географом соціально-економічних знань (знання понять, термінів, визначень; алгоритму й етапів формування культури економічного мислення; знання, що включають географічні, економічні, комунікативні, соціальні, моральні, правові, етичні основи та категорії соціально-економічної діяльності);
- оволодіння відповідними вміннями (уміння аналізувати, узагальнювати і вибирати чисельний показник географо-економічної задачі; побудови й аналізу соціально-економічної задачі; проектування моделей, а також уміння організаційні, комунікативні, проєктивні, дослідницькі, методичні);
- формування ціннісної орієнтації на географо-економічну діяльність (економічна свідомість, соціально-орієнтоване мислення, розвиток інтелектуальної, економічної активності, прагнення до творчої самореалізації);
- сформованість інтегрованих особистісних якостей – порядність, підприємливість, наполегливість, ініціативність, цілеспрямованість,

самостійність, уміння ризикувати, працьовитість, організованість, соціальна активність, патріотизм, цивільна мужність; здатність до соціально-економічного саморозвитку (розв'язування географо-економічних задач, а також задач інформаційно-технологічних, предметно-діяльнісних, діалогічних, аналітичних і професійних); самопізнання; самоорганізації і самореалізації в професійній географічній і соціально-економічній діяльності.

Обрані критерії вказують на складну структуру процесу формування культури економічного мислення в навчанні і вихованні майбутнього географа. Отже, як показники сформованості культури економічного мислення виступають: *засвоєння географо-економічних знань і оволодіння відповідними вміннями і навичками; формування ціннісної орієнтації на географо-економічну діяльність; розвиток інтегрованих особистісних якостей; здатність до соціально-економічного саморозвитку.*

Цим критеріям відповідають *низький, припустимий, достатній та високий* рівні прояву культури економічного мислення тих, кого навчають.

Виявлення рівня культури економічного мислення майбутнього географа ми робили за розробленими нами критеріями (див. табл. 1):

Таблиця 1

Критерії сформованості культури економічного мислення студента-географа

№ о/о	Найменування рівнів	Найменування компонентів культури економічного мислення			
		Мотиваційний	Інтелектуальний	Емоційний	Діяльнісний
1.	<i>Низький</i> Оцінка засвоєння студентом професійно-значущих економічних знань, умінь та навичок не перевищує 3,0 балів	У студента переважає чекання прийняття рішення з економічних проблем більш сильним економічним суб'єктом. Він виявляє слабкий пізнавальний інтерес, пасивний у поведженні, не орієнтується на саморозвиток. Практично повна відсутність професійно-значущих поглядів, запевнень, планів і мотивів	Студент володіє теоретичними знаннями обмежено: у визначенні економічних явищ переважає пізнання лише за зовнішніми ознаками, механічне відтворення економічних знань на рівні окремих фактів, поза зв'язків їх один з одним. Відсутність світоглядних універсаліїв	Культура рефлексії і культура почуттів тільки починає проявлятися. Культура економічних уявлень не розвинена	Студент не може самостійно визначати мету і задачі економічної діяльності. Він не розуміє значущості пошуку оптимальних шляхів вирішення економічних проблем. Такому студенту потрібен зовнішній контроль його діяльності з боку більш сильного суб'єкта, він боїться своїх рішень, а їхнє прийняття засноване переважно на емпіричному досвіді

2.	<p>Допустимий</p> <p>Оцінка засвоєння студентом професійно-значущих економічних знань, умінь та навичок лежить у межах 3,0 балів</p>	<p>Нестійкий інтерес та мотиви до професії з економічної точки зору; нестійкі професійно-значущі погляди, запевнення і плани щодо економічної підготовки. Поводження ситуативне, цілком орієнтоване на вирішення проблем більш сильним суб'єктом. Допустимий рівень економічних потреб</p>	<p>Студент володіє теоретичними знаннями на ознайомлювальному рівні: нестійке визначення економічних явищ і закономірностей, слабе їхнє використання в професійній діяльності. Допустимий рівень знань про сутність культури мислення. Сформовані світоглядні універсалії</p>	<p>Культура рефлексії і культура економічних уявлень починають проявлятися. Культура почуттів проявляється на рівні почуття задоволеності, протиріччя і співпереживання</p>	<p>Студент намагається знайти правильне вирішення питань, але у визначенні цілей і задач економічної діяльності в нього переважає наслідування. Виконує рішення поставлених проблем без систематизації, тому якщо він рішення і знаходить, то воно виходить стандартним</p>
3.	<p>Достатній</p> <p>Оцінка засвоєння студентом професійно-значущих економічних знань, умінь та навичок лежить у межах 4,0 балів</p>	<p>Розуміння необхідності відповідального підходу до будь-яких видів економічної діяльності у студента сполучається з чеканням вирішення цих проблем більш сильним суб'єктом. Характерна хитлива ситуативна мотивація на вдосконалення економічних знань. Не яскраво виражена орієнтація на саморозвиток. Достатній рівень економічних потреб</p>	<p>Студент самостійно відтворює економічні знання на рівні розуміння, будує графіки, схеми і на їхній основі може простежити взаємозв'язок економічних явищ і закономірностей; вирішує стереотипні задачі. Достатній рівень знань про сутність культури економічного мислення; усвідомлення участі в створенні особистісних і суспільних благ</p>	<p>Культура рефлексії і культура економічних уявлень проявляється досить широко. Культура почуттів проявляється не тільки на рівні почуття задоволеності, протиріччя і співпереживання, а і на рівні почуття відповідальності</p>	<p>Студент розуміє сутність пошуку оптимального шляху вирішення питань, але у визначенні цілей і задач економічної діяльності використовує відомі підходи. Для розв'язання складних задач він використовує придбані економічні знання, уміння та навички, але з помилками, зате систематизовано. Для нього велика значущість зовнішнього керівництва в діяльності</p>
4.	<p>Високий</p> <p>Оцінка засвоєння студентом професійно-</p>	<p>Підвищений інтерес студента до професії з економічної точки зору. Розуміння</p>	<p>Студент володіє міцними системними знаннями і творчо застосовує їх на практиці для характеристики</p>	<p>Культура рефлексії і культура економічних уявлень мають досконалу форму.</p>	<p>Студент виявляє ініціативу і самостійність в навчально-пізнавальній діяльності й у постановці цілей</p>

<p>значущих економічних знань, умінь та навичок лежить у межах 5,0 балів</p>	<p>необхідності відповідального підходу до будь-яких видів економічної діяльності. Має місце стійка позитивна мотивація на вдосконалення економічних знань, умінь та навичок. Він активний на заняттях, серйозно орієнтований на саморозвиток</p>	<p>економічних явищ і процесів з повним розумінням закономірностей економічного розвитку. Високий рівень знань про сутність культури економічного мислення і світоглядних універсаліїв</p>	<p>Культура почуттів проявляється не тільки на рівні почуття задоволеності, протиріччя, співпереживання, відповідальності, а і на рівні почуття досконалості і почуття перемоги</p>	<p>і задач в економічній діяльності. У нього переважає ініціативність у діяльності, творчий підхід до вибору шляхів досягнення мети. Він швидко і без помилок використовує економічні знання, уміння та навички для розв'язання проблемних і творчих задач, причому з високою наполегливістю. Студент готовий до проведення самоконтролю й адекватної самооцінки</p>
--	---	--	---	--

Усі ці критерії відбивають найважливіші ознаки розумової і пізнавальної діяльності: *раціональність дій, самостійність, гнучкість розумових схем, спрямованість на розв'язання професійних задач, творчість*. Використання названих рівнів дозволяє характеризувати ступінь сформованості культури економічного мислення майбутніх фахівців під час засвоєння матеріалу загально-професійних географічних дисциплін.

Для того щоб оволодіти економічним мисленням і певним рівнем економічної культури, не обов'язково здобувати спеціальну економічну освіту. Такі елементи економічної культури, як потреби, цінності, норми, переваги, інтереси, престиж, мотивація – присутні в усіх сферах суспільного і професійного життя, тому в навчанні важливо інтегрувати різні знання на основі економічного мислення.

Майбутній географ повинен володіти географічними методами аналізу-синтезу: геополітичного і геостратегічного. Він повинний уміти оцінювати взаємовигідну взаємодію країн, окремих регіонів у цілому; оцінювати ефекти позиції, сусідства конкретних фірм, підприємств, організацій, сприймаючи їх на основі здорового глузду, тим самим, виграючи у виборі важливих рішень. У зв'язку з цим у його сучасній культурі повинний уживатися новий тип раціональності й повинна бути присутня орієнтація на самоцінність людини, його унікальність у географічному світі.

Економічна культура – це структурна якість особи, яка розвивається в процесі навчання і виховання, синтезує в собі як глибокі та міцні знання законів і закономірностей економічного розвитку, так і готовність індивіда керуватися в повсякденному житті

відповідними принципами: готовністю брати активну участь в ринкових перетвореннях у процесі професійної діяльності, займати активну цивільну позицію у справі затвердження цілей і цінностей ринкової економіки, готовністю мати і вести «власну справу», йти на ризик, ухвалювати рішення і діяти в умовах невизначеності, готовністю до оцінки економічних фактів в пошуку соціально-економічних цінностей і пріоритетів; готовністю до ухвалення правильного рішення та вільного економічного вибору, умінням особи бачити соціальні орієнтири в постійно змінному навколишньому географічному світі; готовністю боротися з антиринковими проявами, що мають місце в сучасній дійсності.

Виходячи з цього і ґрунтуючись на роботі Т. Тебієвої [13], ми виділяємо такі показники сформованості економічної культури майбутніх фахівців: готовність до об'єктивної оцінки соціально-економічних реалій сучасної України; готовність до віддзеркалення й узагальнення принципово нових процесів і явищ економіки; готовність до підвищення ефективності виробництва, перебудови його структури, удосконалення виробничих відносин; готовність мислити категоріями сучасної економічної науки, розвивати потребу застосовувати її досягнення на практиці; готовність аналізувати перспективи і недоліки того або іншого економічного експерименту; готовність до реалізації простих форм сучасної економічної діяльності: наприклад, брати участь в захисті прав споживачів, розвивати потреби у внутрішньому мотиваційному імпульсі, що постійно діє, викликаному прагненням до самореалізації, до інноваційної діяльності.

Хоча економічну культуру достатньо складно представити кількісно, все-таки її необхідно вимірювати. Для цього використовують *інтегральні якісні показники* економічної культури [14].

1. *Ступінь різноманітності* – це кількість зразків культурної поведінки, які представляють різні в соціальному аспекті типи економічних відносин. Ступінь різноманітності тим більший, чим ширший діапазон таких відносин, а також, чим істотніша відмінність між ними. Різноманітність же системи розглядається як показник її розвиненості і життєздатності. Чим більша різноманітність, тим більше внутрішніх зв'язків, тим більше важелів дії.

2. *Ступінь інтегрованості*, тобто узгодженості економічних норм і цінностей майбутнього фахівця, стереотипів поведінки таких же, як він в трудовому колективі.

3. *Ступінь індивідуалізму*. Показник порівняння індивідуальних цінностей економічної спрямованості фахівця по відношенню до колективних цінностей.

4. *Ступінь законності економічної поведінки*. Поведінка, яка узаконена, але економічно недоцільна (наприклад, сплата податків). Багато норм, які економічно доцільні, навпаки – не узаконені або протизаконні (тому здійснюються приховано).

5. *Ступінь інноваційності*. Це нові цінності, норми, зразки поведінки, які переважають над тими, які застаріли і не відображають реальних потреб економічної культури суспільства.

Уміння зрозуміти нове, таке, що з'явилося тут і зараз, а головне, уміння вписати це нове у свою діяльність дуже важлива якість сучасного фахівця. Сучасна культура характеризується здатністю не тільки бачити типове в явищах і подіях, але помічати і розуміти особливе та індивідуальне, не відкидаючи останнє в процесі пізнання. Її розвиток базується на пізнавальній здатності визначати межу значущого і незначущого, тобто виявляти цінність [7, с. 17].

б. *Ступінь запозичення* культурних економічних цінностей. Наприклад, у Західній Європі є культ обрання економічних професій, вони ж стають затребуваними і в Україні.

Інтеграція змісту освіти студентів-географів у структурі методичної системи навчання географічних дисциплін припускає: змістовність і значущість економіко-математичних, економіко-географічних знань для студентів; системне географічне і економічне уявлення про матеріал, який вивчається; реалізацію внутрішньо-предметних і міжпредметних зв'язків географії й економіки; економічну спрямованість дисциплін географічного блоку.

Інтеграційною якістю, яка об'єднує ці компоненти, служать уміння економіко-математичного і економіко-географічного моделювання. Різні автори пропонують свої підходи до здійснення інтеграції змісту освіти на рівні знань і видів діяльності, багато хто допускає «взаємозв'язане» вивчення соціально-економічних і професійно-орієнтованих дисциплін, забуваючи при цьому про необхідність диференціації наукового знання. Цікавий погляд на цю проблему В. Далінгера, В. Жіліна, які припускають відносну незалежність в розвитку предметних структур окремих навчальних дисциплін, які виявляються компонентами інтегрованого змісту освіти. При цьому міжпредметним конференціям, інтегрованим заняттям повинна йти випереджаюча диференціація і спеціалізація предметів та навчальної діяльності. Реалізація ідеї диференціації змісту освіти і навчальних вимог обумовлена сучасним соціальним замовленням на підготовку студентів до професійної діяльності, економічною орієнтацією чисто географічних курсів у контексті профільної диференціації.

Враховуючи той факт, що методи аналізу економічних процесів і методи, які використовуються у вивченні таких географічних дисциплін, як «Територіально-виробничі комплекси», «Основи суспільної географії», «Соціальна географія», «Географія світового господарювання», «Регіональна економічна та соціальна географія», «Фізична географія та охорона природи», «Геоінформатика» та інші, мають багато загального між собою, а також з огляду на можливість реалізації інтеграційних зв'язків на рівні видів діяльності, як загальних прийомів, якими повинні опанувати студенти під час вивчення цих дисциплін, можна виділити такі інтелектуальні вміння і їх складові: *уміння розв'язувати задачі* (висунення гіпотези, постановка питання, знаходження потрібної інформації для розв'язання завдання, аналіз проблемної ситуації); *здатність до економіко-математичного і економіко-географічного моделювання* (визначення даних,

умов і меж пошуку рішень, переклад економіко-географічної проблеми на мову математики, застосування адекватного математичного, географічного та економічного апарату, інтерпретація рішення); *уміння логічно мислити* (дедуктивні та індуктивні висновки, комбінація логіки та інтуїції, аргументація висновків і узагальнень); *комунікативні вміння* (читання, письмо, висловлювання на мові економічної математики, використання географічних та математичних символів і формул, побудова графіків, схем, діаграм); *уміння застосовувати нові інформаційні технології*.

Формуючи у студентів вказані види навчальної діяльності, ми тим самим сприяємо розвитку таких загальних інтелектуальних прийомів, як порівняння, узагальнення, аналіз, абстрагування, які лежать в основі технології процесу формування культури економічного мислення.

У межах методичної лінії взаємозв'язку економічної спрямованості в основі географічних дисциплін лежать *дидактичні принципи* обробки матеріалу, який вивчається (*критерії інформаційної, інтелектуальної, пізнавальної діяльності; соціально-економічної ефективності; практичної значущості*). Це, у свою чергу, дозволило визначити інтеграційну функцію взаємозв'язку в навчанні географічних дисциплін і дисциплін соціально-економічного циклу.

Існуючі прогностичні спеціально-професійні проблеми, які повинен уміти вирішувати спеціаліст-географ на відповідному рівні, визначає сукупність знань та сформованих умінь, якими повинен володіти фахівець в галузі економічної і географічної культури.

Майбутній географ повинен бути підготовлений до розв'язання конкретних професійних і соціально-економічних завдань. Випускник повинен легко адаптуватися до умов діяльності підприємства, організації, установи різних форм власності, причому, період входження в справи повинен бути мінімальним. Фахівець повинен бути підготовлений для конкретних форм трудової діяльності (викладацької, наукової, управлінської, проектної і т. п.). Фахівець повинен володіти необхідним обсягом знань в культурній, економічній, правовій, соціально-психологічній, екологічній та інших сферах, а також у суміжних галузях відносно основного напрямку підготовки фахівців із вищою освітою, засвоювати нові знання, прогресивні технології та різні інновації. Він повинен володіти основними навичками індивідуальної і колективної роботи, здатністю до самоосвіти.

Спеціаліст-географ повинен філософськи оцінювати історичні, культурні та економічні процеси в природі і суспільстві. Він, як творча особа, професіонал своєї справи, повинен глибоко продумувати рішення, аргументовано відстоювати свою точку зору з урахуванням етичних вимог, володіти навичками організаторської та виховної роботи, бути економічно підготовленим, володіти тонкощами і здатністю до образного та творчого мислення.

Відповідно до зазначених вище рівнів прояву культури економічного мислення

(див. табл. 1), виділимо також чотири *рівні сформованості вмінь* економічного мислення: репродуктивний, алгоритмічний, евристичний та творчий. Наведемо критерії сформованості таких умінь.

Репродуктивний. Майбутній спеціаліст повинен уміти відтворювати досвід практичної діяльності шляхом самостійного вибору типових методів кваліфікаційної діяльності в стандартних умовах.

Алгоритмічний (евристичний). Уміння вирішувати типові спеціальні завдання шляхом використання методів (алгоритмів) пошукової діяльності.

Творчий. Уміння вирішувати типові спеціальні завдання шляхом використання нових методів діяльності в нових умовах.

Відповідно виділимо і чотири *рівні сформованості знань*: понятійний, прикладний, фундаментальний і творчий. Наведемо критерії рівнів сформованості таких знань.

Понятійний. Знання соціально-економічних дисциплін в обсязі, який необхідний для розв'язування соціально-географічних і соціально-економічних завдань. Сюди також входять знання правил екологічної і техногенної безпеки.

Прикладний. Знання закономірностей процесів утворення та розміщення родовищ корисних копалини, знання можливостей комп'ютерної техніки, засобів комунікаційного зв'язку і систем автоматизованого моделювання географічних об'єктів.

Фундаментальний. Фундаментальні знання загальноосвітніх і географічних дисциплін в обсязі, який забезпечить володіння ситуацією в організації і веденні географічних робіт, проектування географічних об'єктів.

Творчий. Знання прогресивних методик і технологій виконання робіт з дослідження географічних об'єктів з економічною спрямованістю. Знання методик і технологій проведення аналізу сучасних наукових досягнень та нових технічних рішень, винаходів та патентів.

Сформованість знань показує рівень економічних умінь, а рівень умінь, отже, показує здатність організувати економічну діяльність. Знання й уміння формують економічне мислення. Від рівня сформованості економічного мислення залежить рівень готовності майбутніх спеціалістів до економічної діяльності [11, с. 65].

Знання й уміння є показниками економічної підготовки, яка є результатом вищого рівня економічного мислення, і визначає готовність студентів до економічної діяльності за вказаними чотирма рівнями: високий (*творчий*), достатній (*поєднання теорії і практика*), допустимий (*теоретичний*), низький (*побутовий*).

Такий розподіл здійснювався на основі таких критеріїв: 1. Володіння обсягом економічних знань (знання з дисциплін соціально-економічного блоку). 2. Рівень економічного мислення. 3. Готовність до ділової співпраці і навчання на основі міжособового взаєморозуміння і культури відносин. 4. Творча ініціатива у висуненні

та реалізації ідей, які вимагають нестандартних підходів рішення і відповідальність за отриманий результат. 5. Усвідомлення себе особою корисною для суспільства.

ВИСНОВКИ

Якість економічних процесів у суспільстві адекватна економічній культурі спеціалістів, які задіяні в цьому процесі, як результату їх економічної освіти. Залежно від вибраних ВНЗ педагогічних орієнтацій і ціннісних підстав, формування економічної культури студента-географа відбувається в освітньому середовищі на основі засвоєння економічних знань. Тому, економічна культура майбутнього географа – це результат економічної освіти, яка виявляється в знаннях економічних процесів (споживання, обмін та виробництво – базова економічна практика), у використанні їх у власному і суспільному життєзабезпеченні, у характері міжособових відносин під час розв'язування економіко-географічних задач.

Розроблені нами критерії сформованості культури економічного мислення майбутніх географів дозволили нам зробити розрахунки педагогічного експерименту щодо перевірки ефективності використання комплексу дидактичних умов з формування культури економічного мислення майбутніх фахівців. Нами були виявлені такі основні *показники економічної культури*: базова економічна практика як основа економічних знань; етичні орієнтації в економічній діяльності; внесок в загальну працю студентського (а потім, трудового) колективу; самооцінка; економічний прогноз; творча діяльність у сфері економіки; мотивація до безперервної освіти. Усі вони визначають її рівень і розкривають зміст освітнього середовища.

Чим вища готовність майбутнього географа економічного осмислення до самоврядування пізнавальним процесом у науково-інформаційному географічному середовищі, тим успішніше йде становлення його культури мислення. Постійна рефлексія, яка включає побудову висновків, узагальнень, аналогій, пригадування та вирішення проблем, які охоплюють звернення до переконань в цілях інтеграції економічного і географічного, аналізу, здійснення дій, обговорення або оцінювання, забезпечує становлення культури економічного мислення студента.

У процесі вивчення економічних дисциплін у ВНЗ формується культура економічного мислення, як елемент економічної культури. Під час використання теоретичних знань у виробничій діяльності після закінчення ВНЗ складається практичне економічне мислення. Це завершальний етап формування економічного мислення, але не остаточний. Економічне мислення повинно постійно розвиватися, оскільки в ньому відбивається економічна культура людини.

Сучасний географ не може знаходитися поза економікою: подібно до невидимих променів економічні відносини пронизують життя кожної людини. І як би не здавалися «абстрактними» питання економічної культури студентів-географів, саме від них залежить

розумний економічний устрій суспільства і географічні реалії.

Список використаних джерел

1. Бляхман Л.С. Перестройка экономического мышления. – М: Политиздат, 1990. – 280 с.
2. Улыбин К.А. Современное экономическое мышление. – М.: Политиздат, 1986. – 239 с.
3. Кореньков А.В. Формирование экономического мышления будущих менеджеров в техническом вузе: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Волгоград. гос. ун-т. – Волгоград, 2002. – 165 с.
4. Визир В. В. Социально-психологический анализ формирования рыночного экономического мышления: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. – М., 1994. – 170 с.
5. Безверхая В.В. Понятийно-контекстная методика в формировании финансово-экономического мышления у студентов профессионально-педагогического колледжа: Дис... канд. пед. наук: Магнитогорский гос. ун-т: 13.00.08. – Магнитогорск, 2002. – 174 с.
6. Тишкова М.В. Культура современного экономического мышления: Автореф. дис. ... канд. филос. наук: Рост. гос. ун-т. 24.00.01. – Ростов н/ Д, 2004. – 20 с.
7. Шураханова К. Становление культуры мышления студентов в процессе интеграции знаний: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Оренбургский гос. пед. ун-т. – Оренбург, 2003. – 20 с.
8. Гуменюк П.В. Развитие культуры мышления будущего специалиста в процессе изучения в вузе общепрофессиональных дисциплин: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Орловский гос. пед. ун-т. – Орел, 2006. – 24 с.
9. Вишневский В.В. Межпредметные связи как средство формирования культуры экономического мышления будущих офицеров: Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Саратов. гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского. – Саратов, 2005. – 161 с.
10. Ануфриева Ю.В. Формирование экономического мышления как фактора развития аксиологического потенциала личности учащихся в образовательной системе «вуз-школа»: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Новосибирский гос. пед. ун-т. – Новосибирск, 2002. – 20 с.
11. Галамян Л.И. Формирование экономической культуры будущих специалистов учетно-финансовой сферы (на материале изучения специальных дисциплин в вузе): Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Волгогр. гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2002. – 163 с.
12. Зиброва О.Г. Формирование системы экономических знаний в профессиональном образовании студентов технического вуза. Автореферат дис. ... кандидата педагогических наук. – Тольятти., 2000. – 24 с.
13. Тебиева Т.Ч. Показатели сформированности экономической культуры студентов неэкономических специальностей / Пятигорский государственный лингвистический

университет, Владикавказ [Электронный ресурс] / Тебиева Т.Ч. // Июль. – 2004) / . –
Режим доступа: <http://pn.pglu.ru/index.php?module=subjects&func=viewpage&pageid=334>. –
Заголовок з экрану.

14. Мамедов Н.К. Рыночная экономика. – М.: Высшая школа, 1996. – 320 с.

КРИТЕРИИ СФОРМИРОВАННОСТИ КУЛЬТУРЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ ГЕОГРАФОВ

Бугаева Т. И.

Аннотация

В статье рассматриваются показатели и критерии уровней сформированности культуры экономического мышления будущих географов. Приводятся различные трактовки в определении понятия «экономическое мышление» и «экономическая культура».

Ключевые слова: экономическое мышление, экономическая культура, культура экономического мышления, критерии сформированности экономической культуры.

CRITERIA OF FORMATION OF ECONOMIC THINKING CULTURE OF FUTURE GEOGRAPHERS

Bugayeva T.

Resume

In the article the parameters and criterions of levels of formation of economical thinking culture of future geographers are considered. The different interpretations of the definition of concept «economical thinking» and «economical culture» are represented.

Keywords: economical thinking, economical culture, culture of economical thinking, levels of formation of economical thinking culture.